

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN

RAPPORT 2015:7

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Hedvigs kyrka

Ett ledningsschakt för fasadbelysning runt kyrkan

Östergötland

Norrköpings kommun

S:t Johannes socken

Norrköpings stad

Hedvigs kyrka

RAÄ 96:1

Dnr 3.1.1-01242-2014

Rikard Hedvall

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN

RAPPORT 2015:7

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Hedvigs kyrka

Ett ledningsschakt för fasadbelysning runt kyrkan

Östergötland
Norrköpings kommun
S:t Johannes socken
Norrköpings stad
Hedvigs kyrka
RAÄ 96:1

Dnr 3.1.1-01242-2014

Rikard Hedvall

STATENS HISTORISKA MUSEER

SAMT ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN

STATENS HISTORISKA MUSEER
Arkeologiska uppdragsverksamheten
Roxengatan 7
582 73 Linköping
Tel 010-480 80 00
Fax 010-480 81 73

e-post uvost@shmm.se
e-post fornamn.efternamn@shmm.se
www.arkeologiuv.se

© 2015 STATENS HISTORISKA MUSEER
Rapport 2015:7

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2012. Medgivande I 2012/0744.

Grafisk form Britt Lundberg
Kartor Rikard Hedvall, Lars Östlin
Foto Rikard Hedvall
Tryck/utskrift Elanders Sverige AB, 2015

Omslagsbild Hedvigs kyrka och en del av Tyska torget sett från sydväst. Foto Rikard Hedvall.

Innehåll

Inledning	5
Kulturmiljö	5
Antikvarisk bakgrund	6
Syfte	6
Frågeställningar	6
Metod och genomförande	6
Resultat	7
Åtgärdsförslag	7
Referenser	11
Administrativa uppgifter	11

Fig 1. Förundersökningsområdet markerat med en blå cirkel på en karta från Medeltidsstaden 50 Norrköping. Kartan är kompletterad av Lars Östlin. Skala 1:8000.

Statens historiska museer, Arkeologiska uppdragsverksamheten, är en uppdragsfinansierad del av Statens historiska museer, som i huvudsak genomför arkeologiska utredningar och undersökningar efter länsstyrelsens beslut enligt kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Uppdragsverksamheten utför även konsultuppdrag i form av utredningar, kulturmiljöanalyser och planeringsunderlag. Den arkeologiska uppdragsverksamheten har ingen myndighetsfunktion.

Arkeologisk förundersökning

Hedvigs kyrka – ett ledningsschakt för fasadbelysning runt kyrkan

Inledning

Norrköpings pastorat, S:t Olofs församling, har ansökt om att få installera en ny fasadbelysning på Hedvigs kyrka, vid Tyska torget i Norrköping. Inför dessa arbeten gjorde RAÄ, UV Öst en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsovervakning den 25–26 mars 2014. Ledningssträckan var knappt 100 meter lång.

Kulturmiljö

I slutet av Gustav Vasas levnad lät han uppföra en kungsgård i Norrköping. Den efterträdde kungsgården i Borg som hade högmedeltida anor (Lindeblad & Nielsen 1997). Valet av plats för den nya kungsgården blev S:t Olais prästgård. År 1555 angav Vasa att han behövde denna ”till vårt eget behov”, samtidigt som han lät slå samman de båda stadskyrkorna S:t Olof och S:t Johannes. S:t Johannes prästgård blev därmed den enda kvarvarande prästgården i staden (Helmfrid 1960).

Kungsgården brann ned redan under Nordiska sjuårskriget år 1567, men återuppfördes under 1570-talet. Gården kompletterades under 1580-talet med en byggnad, som kom att kallas Norrköpingshus. Det finns inga ordentliga uppteckningar om hur huset, eller slottet som det också omnämndes, såg ut. Björn Helmfrid har utifrån byggnadsräkenskaperna tagit fram en del fakta. Huset benämndes också Befästningen och en vindbro till staden omtalas, vilket Helmfrid tolkat som att en vallgrav kringgärdade huset. Gården brann åter igen ned år 1604. Därefter påbörjade hertig Johan uppförandet av Johannisborg på en ny plats i stadens utkant (Helmfrid 1971).

Hedvigs kyrka, eller Tyska kyrkan, uppfördes år 1673 på samma plats som huvudbyggnaden Norrköpingshus tolkats ha legat. Den tyska församlingen i staden bildades år 1613. En stentrappa, som frilades 1958 vid sakristians östra sida, tolkas ha ingått i Norrköpingshus (Helmfrid 1960:18f).

Under åren 1685–87 murades en stenmur runt kyrkogården och ett torn uppfördes på kyrkan 1693 (Helmfrid 1971). Det tresidigt avslutade koret innehöll ursprungligen även sakristian men en ny sakristia tillbyggdes kyrkan åt norr 1861. Kyrkogården uppges i kartmaterialet från år 1800 sträcka sig över hela kvarteret (akt Wi127).

Året 1719 brändes kyrkan vid ryssarnas strandhugg i Norrköping men murverket kunde återanvändas vid återuppbyggnaden på 1730-talet. En större renovering av kyrkan genomfördes i slutet av 1950-talet (Helmfrid 1960, Bebyggelseregistret Riksantikvarieämbetet).

Antikvarisk bakgrund

I samma kvarter som Hedvigs kyrka har tidigare genomförts några arkeologiska undersökningar. Öster om kyrkan, i ett område som nu är aktuellt, påträffades murar, som förmodades ha ingått i det Reenstiernska gravkoret som ödelades vid branden 1719. Dessutom undersöktes en tegeltrappa och omgivande murar i tegel och gråsten (Broberg 1984:38). Året därefter, 1958, påträffades en trappa intill sakristian, som tolkades ha ingått i Norrköpingshus (Broberg 1984:38).

Väster om kyrkan undersöktes 1983 tegelmurar och kalkstensgolv vilka antogs kunna vara rester från Norrköpingshus. Dessutom påträffades gravar (Broberg 1984:39).

I Fleminggatan, som löper utmed kvarterets norra sida, genomfördes en undersökning 1993. I gatan utmed kvarterets östra del fram till Olai kyrkogata påträffades undergrunden på 0,4 meters djup. De bortgrävda massorna bestod av grusig morän utan inblandning av spår av kulturella aktiviteter. I gatumarken utmed kyrkan fanns däremot, i det 0,4–0,7 meter tjocka moränlagret, inblandning av humus, tegelkross, bränt fönsterglas och djurben (Hörfors 2010:106).

Syfte

Målen med förundersökningen angavs av länsstyrelsen som att i första hand tillse att fornlämningen berörs i så liten omfattning som möjligt. De fornlämningar som eventuellt påträffades skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning, samt om möjligt dateras.

Frågeställningar

Finns det lämningar av kungsgårdsanläggningen och kanske Norrköpingshus i synnerhet? Mycket lite är känt om dessa, som disposition, utseende och byggnadsskick. Hur är bevarandegraden och omfattningen av lämningen, kulturlager och eventuella gravar?

Metod och genomförande

Förundersökningen genomfördes i samband med att ledningsschaktet grävdes med maskin. Inmätningarna av schakt och arkeologiska kontexter gjordes digitalt med GPS där mätningarna registrerades i UV:s informationssystem Intrasis. All inmätning skedde i SWEREF 99 TM.

Resultat

Schakten grävdes mestadels endast 0,4 meter djupa men vid några platser där lampor skulle placeras var djupet ytterligare några decimeter. Inga kulturlager påträffades in situ, utan allt var omgrävt eller utfyllt. Några stenar i schaktet OS241 låg möjligen i läge men dessa kunde inte undersökas vidare och ligger därför kvar i läge. I samtliga schakt påträffades raseringslager innehållande svartglaserat vingtegel, kalkbruk, rött och gult smästenstegel. Det kan tolkas som ett raseringsmaterial härrörande från kungsgården eller 1700-talets ombyggnader av kyrkan. Inget föremålsmaterial togs till vara. Undergrunden påträffades inte i något schakt.

I ett mindre schakt, 5 meter **sydväst om tornet**, påträffades tre större stenar. Om de låg i ursprungligt läge gick inte att avgöra i det begränsade undersökningsschaktet. I den södra delen av det 5 meter långa schaktet, där stenarna påträffades, var schaktdjupet 0,7 meter. Resten av schaktet grävdes cirka 0,4 meter djupt. De bortgrävda massorna utgjordes av mylla. Intill stenarna, som var 0,3–0,4 meter stora, låg också några skärvor svartglaserat vingtegel, rödfärgade putsbitar och gult och rött smästenstegel.

De bortgrävda schaktmassorna **norr om tornet** utgjordes överst av 0,25 meter mylla och därunder ett 0,4 meter tjockt raseringslager innehållande gulmålad puts, svartglaserat vingtegel, tegelflis och kalkbruk.

Området väster om tornet var till stora delar söndergrävt i samband med anläggandet av en dräneringsanläggning. Överst fanns ett 0,5 meter tjockt omrört lager med blandat innehåll och därunder ett minst 0,3 meter tjockt morängruslager innehållande tegelflis. Tornets sockelstenar påträffades 0,6 meter under markytan och sträckte sig 0,5–0,6 meter ut från fasaden mot väster.

I schaktet **söder om tornet** utgjordes schaktmassorna överst av 0,3–0,4 meter mylla, därunder fanns rikligt med rött tegelflis på ett kalkbrukslager. I ett mindre parti i schaktet, där en lampa skulle placeras, grävdes ett djupare hål. Under kalkbrukslagret fanns ett minst 0,3 meter tjockt raseringslager innehållande bland annat svartglaserat vingtegel och gul-färgad puts.

Öster om kyrkan utgjordes de bortgrävda massorna av 0,25–0,30 meter mylla och under detta ett minst 0,2 meter tjockt raseringslager med mycket tegelflis och kalkbruk. I området fanns flera stora störda partier från ledningsgrävningar, inte minst efter anläggandet av en dränering. Inga uppgifter om att det skulle ha utförts en arkeologisk undersökning vid detta arbete har påträffats.

Åtgärdsförslag

Schakten är färdigundersökta men eventuell fortsatt exploatering i området bör bevakas.

Linköping i juli 2014

Rikard Hedvall

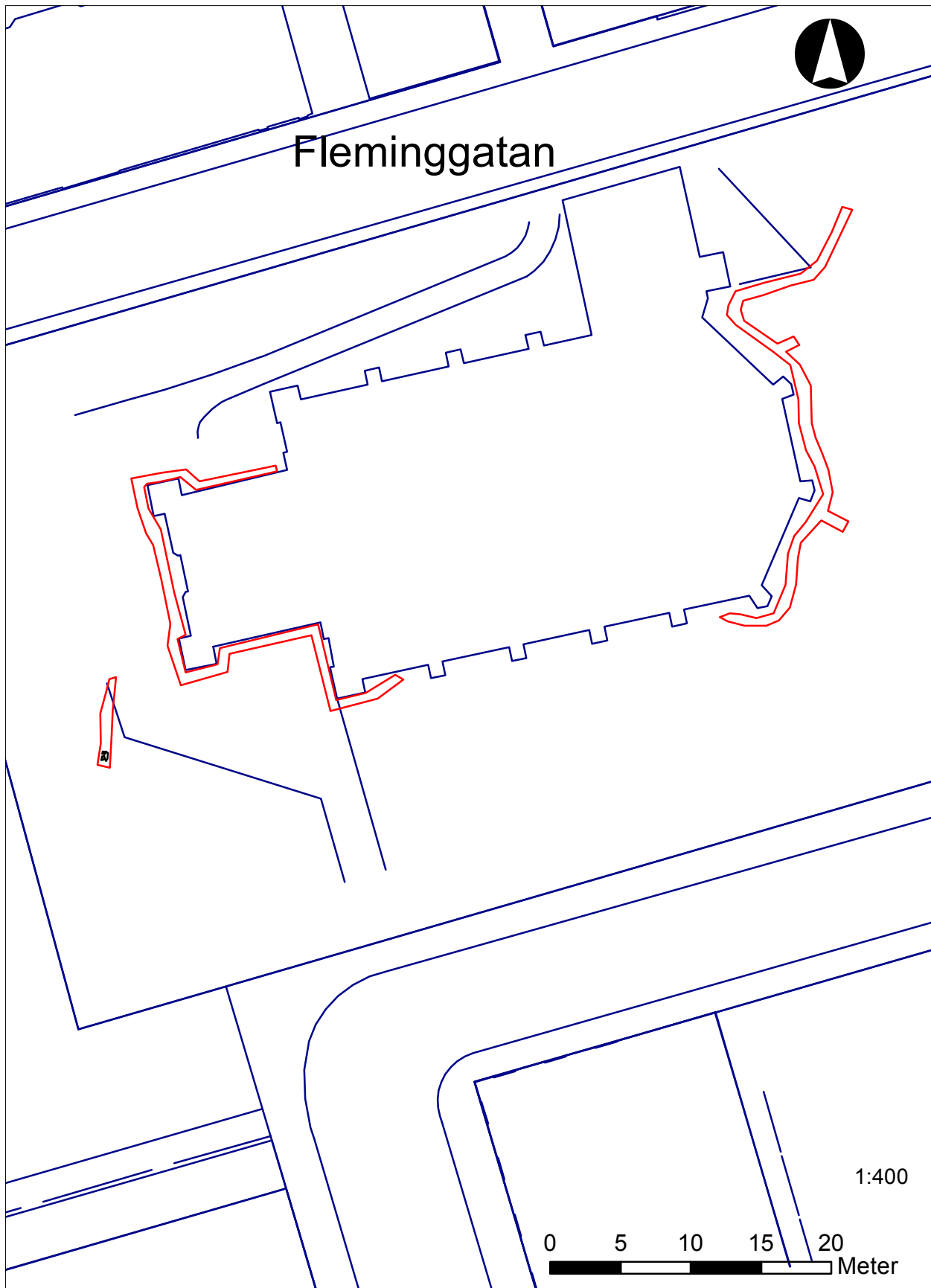

Fig 2. Hedvigs kyrka med undersökningsschakten utmed kyrkans östra och västra sidor. Ett tredje mindre schakt grävdes sydväst om tornet. Skala 1:400.

Fig 3. Planritning som visar kyrkans västra del och två av undersökningsschakten. I det mindre schaktet i sydväst, OS241, syns tre stenar vilka kan ingå i någon konstruktion. Dessa undersöktes dock inte vidare. Skala 1:100.

Fig 4 (ovan). Stenarna i schaktet OS241 sedda från nordost.

Fig 5 (t v). Lösfynd från det mindre schaktet sydväst om tornet i form av gult och rött småstenstegel.

Referenser

- Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet.
Broberg, B. 1984. Norrköping. Rapport Medeltidsstaden 50. Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet, Hedvigs kyrka.
Helmfrid, B. 1960. Norrköpingshus, Föreningen gamla Norrköpings publikationsserie 9.
Helmfrid, B. 1971. Norrköpings historia tiden 1655–1719.
Hörfors, O. 2010. Elkabel genom Norrköping, del 4. Fleminggatan samt sträckan Hedvigs kyrka–Hamnbron. Östergötlands Länsmuseum, rapport 2010:106.
Lindeblad, K., Nielsen, A-L. 1997. Kungens gods i Borg, om utgrävningarna vid Borgs säteri i Östergötland, Rapport UV Linköping 1997:12.

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland
Kommun: Norrköping
Socken: S:t Johannes
Plats: Hedvigs kyrka

Riksantikvarieämbetet dnr: 3.1.1-01242-2014
Länsstyrelsen dnr: 431-1886-14
Länsstyrelsen beslutsdatum: 2014-03-21
Projektnummer: A12775
Intrasisprojekt: O2014 041
Rapportnummer: 2015:7

Ansvarig arkeolog: Rikard Hedvall

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län
Kostnadsansvarig: Norrköpings pastorat, S:t Olofs församling

Undersökningstid: 2013-11-19
Undersökningsområde: 40 löpmeter

Arkivhandlingar: –
Fynd: –

STATENS HISTORISKA MUSEER
SAMT ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN